

**ONORE
DE BALZAK**

**Izgubljene
ILUZIJE**

Prevela sa francuskog
Jelisaveta Marković

■ Laguna ■

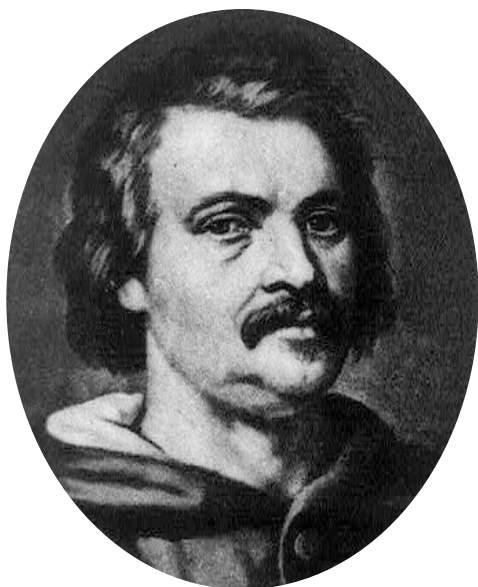
Naslov originala

Honoré de Balzac
ILLUSIONS PERDUES

Translation copyright © ovog izdanja 2024, LAGUNA

KLASICI
SVETSKE
KNJIŽEVNOSTI
Knjiga br. 59

SADRŽAJ

<i>Postati neko</i>	9
(Aleksandar Stević)	

IZGUBLJENE ILUZIJE

Prvi deo	
Dva pesnika	23
Drugi deo	
Veliki čovek iz provincije u Parizu	159
Treći deo	
Patnje jednog pronalazača	459
<i>O autoru</i>	649

GOSPODINU VIKTORU IGOU

Vi, koji ste po pravu svakoga Rafaela i svakoga Pita već bili veliki pesnik u dobu kad su ljudi još tako mali, Vi ste se, kao Šatobrijan, kao svi istinski talenti, borili protiv zavidljivaca koji hvataju busiju iza stubaca u novinama ili se kriju u novinskom podzemlju. I zato želim da Vaše pobedonosno ime doprinese pobedi ovoga dela koje Vam posvećujem, i koje bi, prema mišljenju izvesnih ličnosti, bilo čin smelosti isto toliko koliko i pripovetka puna istine. Zašto ne bi i novinari, kao markizi, finansijeri, lekari i državni tužioci, pripadali Molijeru i njegovom pozorištu? Zašto bi onda *Ljudska komedija*, koja *castigat ridendo mores*,³ poštedela jednu moć, kad pariska štampa ne štedi nijednu?

Srećan sam, gospodine, što mogu za sebe reći da sam
Vaš iskreni poštovalac i prijatelj,
De Balzak

³ Lat.: Kroz smeh popravlja ljudske naravi. (Prim. prev.)

PRVI DEO
DVA PESNIKA

U doba kad počinje ova pripovetka, Stenhopova presa i valjci za prevlačenje štamparskom bojom još se nisu upotrebljavali u malim provincijskim štamparijama. I pored poslovnih veza, koje održava sa pariskom tipografijom, Angulem se još služio drvenim presama kojima jezik duguje za izraz „da presa zaškripi“, a koji više ne može da se upotrebi. Tamošnje zaostalo štamparstvo još je upotrebljavalo kožne valjke natopljene štamparskom bojom, kojima je jedan od radnika na presi premazivao slova. Pokretna ploča, na koju se polaže okvir ispunjen slovima, povrh koga se stavlja list hartije, bila je od kamena i s pravom je nosila ime mermera. Nesite mašinske prese danas su sasvim potisnule taj mehanizam kojem, i pored njegove nesavršenosti, dugujemo za lepe knjige jednog Elzevira, jednog Plantena, jednog Alda i jednog Didoa, te je potrebno pomenuti te starinske sprave prema kojima je Žerom-Nikola Sešar gajio neku sujevernu ljubav, pošto one imaju svoju ulogu u ovoj dugačkoj, običnoj priči.

Taj Sešar nekada je bio radnik na presi, koje slovoslagači na svojem štamparskom jeziku nazivaju *medvedima*. Taj nadimak su dobili zacemento zato što se stalno kreću tamo-amo, od suda sa bojom do prese, i od prese do suda sa bojom, a to prilično podseća na kretanje medveda u kavezu. Da im ne ostanu dužni, *medvedi*

su sлагаče prozvali *majmunima* zato što ta gospoda neprestano skakuću vadeći slova iz njihove sto pedeset i dve male pregrade.

U strašno doba 1793. godine Sešar, kome je tada bilo otprilike pedeset godina, bio je oženjen. Njegove godine i bračno stanje izbaviše ga od onog velikog kupljenja vojnika, koje je gotovo sve radnike odvelo u vojsku. Stari radnik na presi ostao je sam u štampariji čiji je sopstvenik, inače zvani dobričina, malo pre toga umro ostavivši za sobom udovicu bez dece. Činilo se da preduzeću preti neposredna opasnost: *medved* sam nije bio u stanju da se pretvori u *majmuna* jer, kao radnik na presi, nikad nije znao ni čitati ni pisati. Ne obazirući se na njegovu nesposobnost, jedan narodni predstavnik, u žurbi da rasturi lepe odluke Konventa, proizveo je radnika na presi za štampara, a njegovu tipografiju uzeo za državnu. Pošto je primio tu opasnu diplomu, građanin Sešar obeštetio je udovicu svog gazde time što joj je predao ušteđevinu svoje žene, kojom je otkupio štampariju za polovinu njene vrednosti. To nije bilo sve. Trebalo je bez pogrešaka i bez odlaganja štampati republikanske dekrete. U toj nezgodi Žerom-Nikola Sešar imao je sreću da naiđe na jednog marsejskog plemića koji nije hteo ni da beži u inostranstvo da ne bi izgubio imanje, ni da se pokazuje živ da ne bi izgubio glavu, a koji je mogao da dođe do hleba samo ako se prihvati nekog posla. Grof De Mokomb navuče, dakle, skromnu bluzu provincijskog faktora: sam je slagao, čitao i ispravljao odluke kojima se osuđuje na smrt građanin koji skriva plemiće; *medved*, koji je postao dobričina, umnožavao je te odluke i lepio ih; i obojica ostadoše živi i zdravi.

Godine 1795, pošto je vihor terora prošao, Nikola Sešar morao je da traži drugog pomagača, koji bi mogao da bude i sлагаč i korektor i faktor. Jedan opat, docnije vladika pod restauracijom, a koji je tada odbio da položi zakletvu, zamenio je grofa De Mokomba sve do dana kad je prvi konzul ponovo uspostavio katoličku veroispovest. Grof i vladika našli su se docnije na istoj klupi u Gornjem domu. Ako godine 1802. Žerom-Nikola Sešar nije znao ni čitati ni pisati bolje nego 1793, on se bio toliko zaimao da je mogao plaćati faktora. Štamparski radnik, koji se tako malo

brinuo o svojoj budućnosti, postao je strašilo za svoje *majmune* i za svoje *medvede*. Tvrđičarenje nastaje tamo gde siromaštvo prestaje. Onoga dana kad se štamparu ukazala mogućnost da se obogati, interes je razvio u njemu materijalno shvatanje njegovog položaja, ali shvatanje gramzivo, nepoverljivo i pronicljivo. Njegova praksa rugala se teoriji. On se izveštio da jednim pogledom odmeri cenu jedne strane ili jednoga lista prema svakoj vrsti slova. Neukim mušterijama dokazivao je da je rad krupnim slovima skuplji nego sa malim zato što su ona teža; ako su u pitanju mala slova, govorio je da se njima radi teže. Pošto je slaganje onaj deo štamparskog posla u koji se on nimalo nije razumevao, toliko se bojao da se ne prevari, da je uvek zaključivao pogodbe s lavovskom dobiti. Ako su mu slugači radili na sat, on ih nije puštao iz očiju. Ako je saznao da se neki proizvođač nalazi u novčanoj neprilici, kupovao je njegovu hartiju u bescenje i slagao je na gomilu. I tako je već u to doba bio sopstvenik kuće u kojoj se štamparija odvajkada nalazila. Imao je sreću u svemu: ostao je udovac i imao samo jednog sina; njega je dao u školu u mestu, ne toliko da ga obrazuje, koliko da spremi sebi zamenika; postupao je s njim strogo da bi produžio trajanje svoje očinske vlasti; i o raspustu mu je davao da raspoređuje slova u pregrade govoreći mu neka nauči da zarađuje kako bi jednoga dana mogao da se oduži svome jadnom ocu koji se satire da bi njega podigao.

Kada je opat otišao, Sešar izabra za faktora onoga od svoje četvorice slugača koga mu je budući vladika označio kao čoveka isto toliko poštenog koliko i okretnog. Radeći tako, dobričina je bio u stanju da sačeka čas kad će njegov sin moći da upravlja preduzećem koje će se tada proširiti u mladim veštinih rukama.

David Sešar je odlično učio u liceju u Angulemu. Mada je *medved*, koji je uspeo bez znanja i bez vaspitanja, prilično prezirao nauku, Sešar otac poslao je sina u Pariz da se tamo usavrši u štamparskoj veštini; ali rekavši mu da ne računa na očinsku kesu, vatreno mu je preporučivao da što više novca zgrne u gradu koji je on nazivao rajem za radnike, jer je u tom boravku u gradu mudrosti zacelo video sredstvo da postigne ono što sam želi. I učeći

zanat, David je dovršio svoje obrazovanje u Parizu. Faktor kod braće Dido postao je učen čovek. Krajem 1819. godine David Sešar je napustio Pariz gde nije potrošio ni jednu jedinu paru svog oca, koji ga je pozivao da se vrati da bi mu predao vođenje poslova. Štamparija Nikole Sešara bila je tada vlasnik jedinoga lista koji je izlazio u okrugu i u kojem su objavljivani sudski oglasi i raspisi upravne i crkvene vlasti. Ta tri izvora prihoda trebalo je da obezbede veliko bogatstvo jednome mladome i preduzimljivom čoveku.

Upravo u to doba braća Koante, proizvođači hartije, kupili su drugu štampariju koja je postojala u Angulemu, kojoj je dotle stari Sešar umeo da onemoguću svako poslovanje zahvaljujući ratnim prilikama koje su za vreme carstva ugušile svaki industrijski polet; zbog toga on nije ni hteo da je kupuje, i njegovo tvrdičarenje bilo je uzrok propasti za staru štampariju. Čuvši tu vest, stari Sešar je radosno pomislio da će borbu, koja će nastati između njegovog preduzeća i braće Koante, voditi njegov sin, a ne on.

„Ja bih u njoj podlegao“, pomislio je, „ali će se iz nje izvući mladić koji je izučio zanat kod gospode Dido.“

Šesamdesetogodišnjak je čeznuo za trenutkom kad će moći da živi po svojoj volji. Ako se malo razumevao u štamparsku veštinu, on je zato važio kao izvanredno sposoban u umetnosti koju su radnici nazivali „čuturografija“, u umetnosti koju je jako cenio božanstveni pisac *Pantagruela*, ali koja se iz dana u dan sve više zanemaruje zato što je progone takozvana društva trezvenosti. Žerom-Nikola Sešar, veran sudbini koju mu je namenilo njegovo ime,⁴ bio je obdaren neutoljivom žeđi. Njegova žena je dugo zadržavala u pristojnim granicama tu strast prema muljanom grožđu, sklonosti tako prirodnoj za *medvede* da ju je gospodin De Šatobrijan primetio i kod pravih medveda u Americi; ali filozofi su zapazili da se navike iz mladosti vraćaju pojačane u čovekovo starosti.

Sešar je potvrđivao taj moralni zakon: što je bivao stariji, to je sve više voleo da pije. Njegova strast ostavila je na njegovom medvedem licu tragove koji su ga činili originalnim: nos mu je

⁴ Franc.: Sechard, onaj koji suši, Sušić. (Prim. prev.)

dobio razmere i oblik velikog A najkrupnijega tipa, a njegova dva obraza, prošarana žilicama, ličila su na lišće vinove loze, puno ljubičastih, purpurnih i često šarenih ispupčenja; rekli biste da je to lice ogromna gomoljika obavijena jesenjim vinovim lišćem. Zaklonjene dvema debelim obrvama, nalik na dva žbuna pokrivena snegom, njegove male sive oči, u kojima je svetlucalo lukavstvo tvrdičluka koji je u njemu ubijao sve, čak i očinsko osećanje, zadržavale su svoju bistrinu i u pijanstvu. Njegovo teme, ćelavo i glatko, ali okruženo prosedom kosom koja se još kovrdžala, podsećalo je maštu na franjevca iz La Fontenovih priča. Bio je omalen i trbušat, kao mnogi od onih starinskih žižaka koji troše više ulja nego stenjaka, jer preterivanje u bilo čemu vodi telo putem koji mu je svojstven. Od pića, kao i od nauke, debeo čovek se još više goji, a mršav postaje još mršaviji. Žerom-Nikola Sešar nosio je već trideset godina poznati trorogi šešir opštinskih časnika, koji se u nekim krajevima još viđa na glavi opštinskog dobošara. Prsnik i čakšire bili su mu od zelenkastog baršuna. Nosio je još jedan stari, mrki, dugi kaput, šarene pamučne čarape i cipele sa srebrnim kopčama. To odelo, po kojem se još poznavao radnik u građaninu, toliko je odgovaralo njegovim porocima i njegovim navikama, toliko je izražavalo njegov život, da se činilo kao da se dobičina i rodio u njemu: ne biste ga mogli zamisliti bez tih haljina kao ni luk bez ljuske.

Da stari štampar nije već odavno pokazao svu svoju bezočnu gramzivost, njegovo povlačenje od poslova bilo bi dovoljno da predstavi njegov karakter. Ma koliko znanje da je njegov sin morao doneti iz velike škole kod Didoa, on je bio naumio da s njim svrši jedan dobar posao koji je odavno smišljao. Ako je za oca bio dobar, za sina je morao biti rđav. Ali za dobičinu u poslovima nije postojao ni otac ni sin. Ako je u početku gledao u Davidu svoje jedino dete, docnije je u njemu video samo prirodnog zamenika čiji su interesi suprotni njegovima: on je hteo da proda skupo, Davidu je trebalo da kupi jeftino; njegov sin postao je dakle neprijatelj koga treba pobediti. Taj prelaz osećanja u lični interes, obično spor, obilazan i licemeran u lepo vaspitanih ljudi, bio je

brz i neposredan kod starog *medveda*, i pokazao je koliko je lukava čturografija jača od učene tipografije.

Kad mu je sin stigao, dobričina ga je obasuo onom trgovačkom pažnjom koju umešni ljudi ukazuju onima koje hoće da prevare: ugađao mu je kao što bi ljubavnik ugađao svojoj dragani; uhvatio ga je podruku, kazivao mu gde da stane da se ne bi ukaljao; naredio je da mu se zagreje postelja, naloži vatra, spremi večera. Sutradan, pošto je pokušao da opije svoga sina za vreme obilnog ručka, Žerom-Nikola Sešar, dobro napit, rekao mu je jedno: *Da razgovaramo o poslovima!*, koje je između dva štucanja tako neobično zazvučalo da ga je David zamolio da poslovne razgovore odlože za sutra. Stari *medved* umeo je isuviše dobro da se služi svojim pijanstvom da bi napustio bitku koju je tako dugo pripremao. Pored toga, pošto je svoje breme nosio punih pedeset godina, neće da ga vuče ni sat više, rekao je. Od sutra neka njegov sin bude *gazda*.

Ovde je možda potrebno reći koju reč o samoj zgradi. Štamparija, koja se nalazi na mestu gde Ulica Bolje izlazi na Dudov trg, smeštena je u toj kući pred kraj vlade Luja XIV. I tako je već odavno sve u njoj bilo udešeno za obavljanje tog posla. Prizemlje se sastojalo iz jedne ogromne prostorije koja je dobijala svetlost s ulice kroz jedan veliki prozor. U gazdinu kancelariju moglo se ući i kroz jedan tesan hodnik. Ali u provinciji taj način rada u štampariji uvek izaziva takvu radoznalost da su mušterije radije ulazile kroz vrata u staklenoj pregradi prema ulici iako se tu moralo silaziti niz nekoliko stepenica pošto je pod u radionici bio niži od nivoa ulice. Ljubopitljivci, zabezegnuti, nikad nisu obraćali pažnju na nezgode provlačenja kroz uske prolaze u radionici. Ako bi se zagledali u svodove od hartije koja je bila razastrta po konopcima učvršćenim za tavanicu, spoticali su se o redove slagačkih sandučića ili bi im se šešir zakačio za gvozdene poluge koje drže prese. Ako bi očima pratili hitre pokrete slagača koji vadi slova iz sto pedeset i dve pregrade svojeg sandučića, čita rukopis, iščitava na svojem vrstaču red koji je složio i stavlja prored ispod njega, nagazili bi na ris nakvašene hartije pritisnute tegovima, ili bi bedrom udarili o neku tezgju; sve na veliko uveseljenje *majmuna* i *medveda*. Nikad

niko nije bez neke nezgode stigao do dve velike pregrađene sobe, koje su se nalazile na kraju te peštere i koje su, kao dve ružne kućice, ulazile u dvorište, a od kojih je u jednoj zasedao faktor, a u drugoj vlasnik štamparije.

U dvorištu su zidovi bili prijatno ukrašeni vinovom lozom koja je, s obzirom na glas koji je uživao vlasnik, imala privlačnu lokalnu boju. U dnu, naslonjena na susedni zid, nalazila se jedna razvaljena nadstrešnica gde se kvasila i pripremala hartija za štampanje. Tu je bilo jedno kameno korito u kojem su se pre i posle štampanja prali okviri ili – da se prostije izrazimo – daske za slova; iz njega je oticala mastiljava tečnost koja se mešala s vodom iz kuhinje, te su seljaci, koji pazarnih dana dolaze u grad, verovali da se u toj kući umiva đavo. Pored te nadstrešnice nalazila se s jedne strane kuhinja, a sa druge drvljanik.

Prvi sprat te kuće, iznad kojeg su se pod krovom nalazile samo još dve sobe, imao je tri odeljenja. Prvo, dugačko kao i hodnik u prizemlju, manje za toliko koliko su mesta zauzimale stare drvene stepenice, dobijalo je svetlost s ulice kroz mali duguljasti prozor, a iz dvorišta kroz jedno okruglo prozorče, i služilo je istovremeno i kao predsoblje i kao trpezarija. Belo okrečeno, bilo je ogledalo grube čiftinske škrtosti; prljave ploče poda nisu nikad prane; sav nameštaj sačinjavale su tri neugodne stolice, okrugli sto i jedan ormar za posuđe između dvoja vrata, od kojih su jedna vodila u salon, a druga u spavaću sobu; prozori i vrata crneli su se od nečistoće; soba je skoro uvek bila zakrčena belom ili štampanom hartijom; i na njenim balama često su se viđali ostaci od ručka, boce i prazni tanjiri Žerom-Nikole Sešara.

U spavaćoj sobi, na čijem su prozoru prema dvorištu okna spojena olovom, zidovi su bili pokriveni onim starinskim sagovima koji se u provinciji još viđaju na kućama na dan Tijelova. Tu se nalazila jedna velika postelja sa stubovima i zavesama, toplo postavljena kod uzglavlja i nogu, i sa crvenim vunenim pokrivačem, dve crvotočne naslonjače, dve stolice od orahovine, presvučene tkaninom, jedan stari pisaći sto i na kaminu okvir za sat, ali bez sata. Tu sobu, koja je odisala starovremskom dobroćudnošću,

punu mrkih tonova, namestio je nekada gazda Ruzo, prethodnik i gospodar Žerom-Nikole Sešara. U salonu, koji je obnovila pokojna gospođa Sešar, kabasta drvenarija bila je obojena sivoplavom; zidovi su bili obloženi tapetama na kojima su prizori iz istočnjačkog života predstavljeni crnom bojom na beloj osnovi; nameštaj se sastojao iz šest stolica prevučenih plavom kožom sa naslonima u obliku lire. Dva prozora, grubo zasvođena, sa kojih se video ceo Dudov trg, nisu imala zavesa; na kaminu nije bilo ni svećnjaka, ni sata, ni ogledala. Gospođa Sešar umrla je usred ostvarivanja svojih planova da ukrasi tu sobu, a *medved*, koji nije uviđao nikakvu korist od popravaka koje ne donose ništa, nije ih nastavio. Tu je, *pede titubante*,⁵ Žerom-Nikola Sešar uveo svoga sina i pokazao mu na okruglome stolu jedan inventar svoje štamparije, koji je po njegovom uputstvu sastavio faktor.

– Pročitaj to, sinko – rekao je Žerom-Nikola Sešar kolutajući pijanim očima s te hartije na svog sina i sa sina na hartiju. – Videćeš kakav ti biser od štamparije predajem.

– „Tri drvene prese sa gvozdanim polugama i pločom od mermera...“

– Tu sam prepravku ja izvršio – reče stari Sešar prekinuvši svoga sina.

– „...sa celokupnim priborom, sudovima za boju, valjcima i tezgama, itd. hiljadu i šest stotina franaka!“ Ali, oče – reče David Sešar ispustivši inventar iz ruku – vaše prese su starudije koje ne vrede ni sto talira, i koje treba spaliti.

– Starudije!? – prodera se stari Sešar – Starudije!? Uzmi inventar pa hajdemo dole! Videćeš da li te vaše bravarske izmišljotine mogu da rade kao ovi dobri stari i oprobani alati. Posle toga nećeš imati srca da nipodaštavaš te krasne prese koje se okreću kao točkovi na poštanskim kolima, i koje će raditi dokle god si živ, i bez najmanje opravke. Starudije! Jest, ali to su starudije koje će te hlebom hraniti! Starudije sa kojima je tvoj otac radio punih dvadeset godina i koje su mu poslužile da od tebe načini to što si danas.

⁵ Franc.: *Pede titubante*, teturajući se. (Prim. prev.)

Otac se skotrlja niz neravne, izlizane i rasklimatane stepenice ne preturivši se, otvori vrata tesnog hodnika koji je vodio u radionicu, pritrča prvoj presi – a one su sve bile s računom podmazane i očišćene – i pokaza mu jake hrastove valjke koje je njegov šegrt uglačao.

– Zar ovo nije krasna presa? – reče.

U njoj se nalazila nekakva pozivnica za svadbu. Stari *medved* spusti mali okvir na veliki, a veliki na mermernu ploču koju podvuče pod presu; povuče ručicu, odvi uže da vrati mermer na svoje mesto, podiže i mali i veliki okvir s hitrinom koju bi u takvoj prilici pokazao neki mladi *medved*. Tako pokrenuta, presa je skoro nečujno škripnula: rekli biste da je to neka ptica krilom okrnula prozorsko okno i odletela.

– Može li ijedna engleska presa ovako da radi? – upita otac svog začuđenog sina.

Stari Sešar otrčao je zatim i drugoj i trećoj presi, i sa svakom od njih postupio isto tako vešto. Na poslednjoj, njegovo vinom zamućeno oko primeti jedno mesto koje je šegrt propustio da očisti; pijanica, pošto je najpre gromko opsovaio, posluži se skutom svojega kaputa da ga protare, kao što džambas gladi dlaku konja koga hoće da proda.

– Sa ove tri prese bez faktora možeš da zaradiš devet hiljada franaka godišnje, Davide. Kao tvoj budući ortak, ja ne pristajem da ih zamenjuješ tim prokletim livenim presama koje upropašćuju slova. Vi ste se u Parizu čudom čudili kad ste videli pronalazak tog prokletog Engleza, neprijatelja Francuske, koji je hteo da obogati livničare. A! Hteli ste stenhopovke! Hvala vam na vašim stenhopvkama od kojih svaka staje dve hiljade i pet stotina franaka, skoro dvaput više nego sve tri moje prese zajedno, a koje vam lome slova zato što nisu elastične. Ja nisam učen kao ti, ali zapamti ovo: stenhopovke su propast za slova. Ove tri prese će ti još dugo trajati, posao će biti čist, a stanovnici Angluema neće ti tražiti ništa više. Možeš ti štampati gvožđem ili drvetom, zlatom ili srebrom, oni ti neće platiti za to ni pare više.

– „Dalje“ – čitao je David – „pet hiljada livara slova iz livnice gospodina Vaflara...“

Na to ime učenik braće Didoa nije mogao da se ne osmehne.

– Smej se ti, smeji! I posle dvanaest godina ta slova su još nova. Eto koga ja smatram pravim livničarem! Gospodin Vaflar je pošten čovek, koji liferuje čvrst materijal, a mislim da je najbolji livničar onaj kome se najređe ide.

– „...Procenjeno deset hiljada franaka“ – nastavio je David. – Deset hiljada franaka, oče! Ali to je po dva franka livra, a gospoda Dido ne prodaju svoj novi cicero skuplje od franka i osamdeset livra. Te vaše čivije vrede samo kao materijal za livenje, pedeset santima livra.

– Ti nazivaš čivijama prava slova, kosa slova i okrugla slova gospodina Žilea, nekadašnjeg carevog štampara, slova koja vrede po šest franaka livra, remek-dela gravereske veštine, kupljena pre pet godina, od kojih su neka još bela, kao da su tek izašla iz livnice, pogledaj!

Stari Sešar dohvati nekoliko zavijutaka sa primercima slova koja nikad nisu bila upotrebljena i pokazao mu ih.

– Ja nisam učen, ne znam ni čitati ni pisati, ali znam još toliko da mogu reći kako su od rukopisnih slova iz Livnice Žile postala kosa slova tvoje gospode Dido. A evo okruglih slova – reče pokazujući na jedan sandučić i uzevši iz njega jedno M, jedan okrugli cicero koji se još mogao upotrebiti.

David uvide da se s njegovim ocem ne može razgovarati. Trebalo je ili sve primiti ili sve odbiti, morao je reći ili ne ili da. Stari *medved* uneo je u inventar čak i užad za razastiranje hartije. I najmanji okvir, svaka daščica, čanak, kamen i četke za pranje, sve je bilo pobrojano s tačnošću jednog tvrđice. Ukupna suma iznosila je trideset hiljada franaka, podrazumevajući tu i štamparsko pravo i klijentelu. David se pitao može li uopšte zaključiti taj posao. Videvši da se njegov sin ne izjašnjava o visini cene, stari Sešar se uznemiri; jer je on više voleo žestoku prepirku nego mirno postojanje. U takvom pogađanju prepiranje odaje trgovca sposobnog da brani svoje interese. *Ko na sve pristaje*, govorio je stari Sešar, *taj*

ništa ne plaća. Trudeći se da pogodi šta mu misli sin, pokazivao je Davidu jednu po jednu bednu spravu, neophodnu za rad jedne štamparije u provinciji: odveo ga je pred presu za glačanje, zatim pred presu za obrezivanje plakata, i hvalio mu njihov rad i čvrstinu.

– Stari alati uvek su najbolji – rekao je on. – U štamparstvu bi ih trebalo plaćati skuplje nego nove, kao što rade kujundžije.

Ružne šare koje su predstavljale Himene,⁶ Amore,⁷ pokojnike koji podižu ploču sa svojega groba opisujući jedno V ili jedno M,⁸ ogromni okviri s obrazinama za pozorišne oglase, postadoše pod uticajem vinske rečitosti Žerom-Nikole predmeti od ogromne vrednosti. Rekao je svome sinu da su navike kod sveta u provinciji tako duboko ukorenjene da je uzaludno pokušavati dati im nešto lepše. On, Žerom-Nikola Sešar, pokušao je da im proda kalendare bolje nego što je *Veliki Liježanin*,⁹ koji se štampa na hartiji za uvijanje šećera, ali oni više vole pravog *Velikog Liježanina* nego najlepše kalendare. David će brzo uvideti šta vrede ove starudije kad ih bude prodavao skuplje nego najlepše nove stvari.

– Eh, eh, sinko moj, provincija je provincija, a Pariz je Pariz! Ako ti dođe neki čovek iz Humoa i naruči da mu izradiš pozivnicu za svadbu, a ti mu je naštampaš bez Amora s vencima, on neće smatrati da se venčava i vratiće ti je ako na njoj vidi samo jedno M,¹⁰ kao kod tvoje gospode Dido, koji su ponos štamparstva, ali čije novotarije provincija neće primiti ni za sto godina. Tako je to.

Plemeniti ljudi su rđavi trgovci. David je jedna od onih čudnih i nežnih priroda koje se plaše prepiranja i popuštaju u trenutku kad ih protivnik malo jače ubode u srce. Njegova uzvišena osećanja i uticaj koji je stari pijanac sačuvao nad njim činili su ga još nesposobnijim da se oko novca prepire sa ocem, naročito kada je verovao u njegove najbolje namere; jer u početku je očevu

⁶ Himen, grčki bog ženidbe i zaštitnik braka. (Prim. prev.)

⁷ Amor, bog ljubavi u rimskoj mitologiji. (Prim. prev.)

⁸ Franc.: V, *vie*, život; M, *mort*, smrt. (Prim. prev.)

⁹ Čuveni večiti kalendar, koji je počeo izlaziti u Liježu u XII veku. (Prim. prev.)

¹⁰ Franc.: *Mariage*, venčanje. (Prim. prev.)

gramzivost pripisivao ljubavi koju štampar ima za svoje alate. Međutim, kako je Žerom-Nikola Sešar od udovice Ruzo dobio sve za deset hiljada franaka u bonovima, i kako je za tadašnje prilike trideset hiljada franaka preterana cena, sin uzviknu:

– Oče, vi me upropašćavate!

– Zar ja koji sam te rodio? – reče stari pijanac podigavši ruku prema konopcima za sušenje hartije. – Ali, Davide, koliko ti ceniš samo pravo na rad? Znaš li šta vrede *Oglasne novine*, gde se svaki red plaća pola franka, i koje su prošlog meseca same donele pet stotina franaka? Sine moj, otvori knjige, vidi koliko donose objave i spiskovi prefektуре, pa narudžbine iz opštine i biskupije! Ti si zanovetalo koje ne misli da stekne nešto. Cenkaš se oko konja koji treba da te odnese na neko lepo imanje kao što je Marsak.

Tom inventaru bio je priložen ugovor o ortakluku između oca i sina. Dobri otac davao je tom ortakluku svoju kuću pod zakup za sumu od hiljadu i dvesta franaka, mada ju je kupio za samo šest hiljada livara zadržavajući za sebe jednu od onih dveju soba pod krovom. Sve dokle David Sešar ne isplati trideset hiljada franaka, dobit će se deliti popola; onoga dana kada svome ocu bude isplatio sumu, postaće sam i jedini vlasnik štamparije. David je ocenio odobrenje za rad, klijentelu i novine ne zadržavajući se na alatima; učinilo mu se da će moći da se oduži i primio je te uslove. Naviknut na seljačku prepredenost, i nimalo ne razumevajući široke poteze Parižana, otac se začudio tako brзом pristanku.

„Da se moj sin nije obogatio“, pomislio je, „ili u ovom trenutku smišlja kako da mi ne plati?“

S tom mišlju počeo je da ga ispituje kako bi doznao je li on doneo novac, s namerom da mu uzme nešto na ime otplate. Očeva radoznalost probudila je nepoverenje sina. David je ostao zakopan do grla.

Sutradan stari Sešar naredi šegrta da u sobu na drugom spratu prenese njegov nameštaj koji je mislio da odnese na svoje imanje nekim kolima koja se budu vraćala prazna iz grada. Tri sobe na prvom spratu predao je sinu potpuno prazne, kao što mu je predao i štampariju ne davši mu ni pare da plati radnike. Kad je David

zamolio oca da kao ortak uloži koliko je potrebno u zajednički posao, stari štampar se pravio da ne razume. Dajući štampariju, nije se obavezao da daje i novac, reče; on je svoje uložio. Pritisnut sinovljevim razlozima, odgovorio mu je da je on, kad je kupio štampariju od udovice Ruzo, umeo da se snađe bez ijedne pare. I kad je uspeo on, siromašan radnik bez spreme, učenik Didoa uspeće još bolje. Uostalom, David je zaradio novac zahvaljujući vaspitanju plaćenom znojem sa čela njegovog starog oca, i sad neka upotrebi taj novac.

– Šta si uradio sa svojim *bankama*? – upitao ga je oštro da bi rasvetlio pitanje koje je ćutanje njegovog sina ostavilo nerazjašnjeno prethodne noći.

– Ali zar nisam morao da živim? Zar nisam kupovao knjige? – odgovorio je David negodujući.

– A, knjige si kupovao! Ti u poslu nećeš dobro proći. Ljudi koji kupuju knjige nisu naročito sposobni da ih štampaju – odgovori *medved*.

David je osetio najstrašnije od svih poniženja, poniženje koje pričinjava niskost rođenog oca: morao je da sasluša sve ništavne, plaćne, podle, trgovačke razloge u koje je stari tvrdica uvijao svoje odbijanje. On potisnu bol u svoju dušu videvši da je sam, bez oslonca, našavši u ocu čoveka koji hladno računa i koga je iz filozofske radoznalosti hteo potpuno da upozna. Skrenuo mu je pažnju na to da od njega nikad nije potražio račun o imovini svoje majke. Ako tom imovinom nije mogla da se otplati štamparija, trebalo bi bar da posluži zajedničkom radu.

– Imovina tvoje majke – rekao je stari Sešar – to je bila njena razboritost i njena lepota!

Čuvši taj odgovor, David je skroz prozreo svoga oca i razumeo kako bi, da dobije tačne račune, morao protiv njega povesti beskonačnu, skupu i sramnu parnicu. I to plemenito srce primi teret koji će ga pritiskati jer sad je znao koliko će muke imati dok se ne oslobodi obaveza koje je uzeo na sebe.

„Radiću“, pomislio je. „Naposletku, ako mi i bude teško, ni starome nije bilo lako. Uostalom, zar neću raditi za samog sebe?“